

Stanisław Pawłowski

Wychowanie państwowe w nauczaniu geografji (1932)

Geografja jako ważny przedmiot wychowania państwowego.

Przy pomocy nieomal każdego przedmiotu szkolnego można wychowywać państwo. Ale nie każdy przedmiot ma w tym względzie znaczenie jednakowe. Matematyk może sobie dobierać zadania, odnoszące się do Polski i do jej aktualnych zagadnień gospodarczych. Filolog klasyczny może budzić uczucia patriotyczne i działać państwowo, szukając w zdarzeniach przeszłości greckiej lub rzymskiej analogij i porównań ze stosunkami współczesnymi i budząc zainteresowanie rzeczami państwowymi.

Lecz najważniejszą rolę w wychowaniu państwowem odgrywają niewątpliwie trzy przedmioty: język ojczysty, historia i geografja. Dzieje się to dlatego, ponieważ wszystkie trzy odnoszą się do kraju ojczystego i odtwarzają przed uczniem tegoż kraju teraźniejszość lub przeszłość. [...]

Stosunek geografji, jako nauki, do państwa.

Geografja zajmuje się państwem, jako nauka. Państwo bowiem składa się nie tylko z pewnej gromady ludzkiej, ale przede wszystkim z kawałka ziemi, na którym ta gromada, jako w swym środowisku, żyje i działa. Nic dziwnego przeto, że badanie owego kawałka ziemi, na którym znajduje się państwo, oraz stosunek tworu ludzkiego, jakim jest niewątpliwie państwo, do tworu przyrody, jakim jest terytorjum państwowe, wreszcie wzajemny związek tych dwóch elementów składowych państwa do siebie jest przedmiotem badania geograficznego.

Zajmuje się wyjaśnieniem tego stosunku osobny dział geografji, mianowicie antropogeografja oraz poddział antropogeografji, zwany geografją polityczną. Od czasu Kjellena usiłuje się nadać geografji politycznej także inną nazwę, t.j. geopolityki. Ale geografja polityczna a geopolityka – to nie jest to samo. Geopolityka jest nauką o organizacji państwowej, a w stosunku do geografji jest co najwyżej

subiektywnym zabarwieniem polityki, zwłaszcza ekonomicznej, wiadomościami geograficznymi. Jest to pięknie brzmiący wyraz, który jednak niewiele ma wspólnego z geografją, podobnie jak geobotanika nie jest identyczna z geografją roślin, a geokonomenika z geografją gospodarczą. Geografja polityczna posiada własny przedmiot i zakres badawczy ustalony przez tak wybitnych teoretyków, jak F. Ratzel, C. Vallaux i Al. Supan.

Jej celem jest naukowe badanie geograficznych kategorii państwa. Temi kategorjami są: kształt, wielkość, położenie, granice, struktura fizyczna, demograficzna i gospodarcza państwa. Kategorje geograficzne państwa tkwią w ziemi i tylko z ziemi dadzą się wyprowadzić. Jedne z nich odnoszą się do państwa, jako całości, i są, jak np. granice, zewnętrznym jego objawem. Drugie, jak np. struktura państwa, są wewnętrzną właściwością państwa. Kategorje geograficzne państwa bywają rozpoznawane w nauce, ale są także przedmiotem nauczania w szkole. To też kiedy w 1923 r. po raz pierwszy wprowadziłem zasadnicze elementy z geografji politycznej do „Nauki o Polsce współczesnej”, rzecz spotkała się z całkowitem i powszechnym uznaniem.

Cel państwa i cel wychowania państwowego w zakresie geografji.

Nie ulega wątpliwości, że jednym z celów wychowania państwowego jest poznanie zarówno materjalnej, jak i duchowej kultury narodu. Nie ulega także wątpliwości, że wychowanie państwowe polega na pewnym uczuciowym nastawieniu jednostki wobec państwa. Geografja, jako przedmiot szkolny, spełnia oba wyżej wymienione zadania. Z jednej bowiem strony umożliwia zapoznanie się z kulturą materjalną ludności, tworzącej państwo, a z drugiej strony budzi uczucia państwowe.

Kierunek wychowania państwowego będzie jednak zawsze zależał od celu oraz od ideału, jaki ma spełniać państwo. Określić ogólny cel istnienia państwa jest daleko łatwiej, aniżeli określić cel istnienia danego państwa. Geografja może się jednak podjąć ogólnikowego określenia celu państwa w sposób sobie właściwy. Nie sądzimy, ażeby sposób ten był gorszy od innych.

Państwo jako pewna całość ziemsko-ludzka, istnieje na ziemi w otoczeniu państw innych. Między temi ugrupowaniami trwa odwieczna walka o byt, podobna do tej, jaką w świecie organicznym staczają ze sobą poszczególne indywidua, czy gatunki. Walka ta odbywa się zarówno w czasie pokoju, jak i w czasie wojny. W czasie pokoju jest to walka konkurencyjna, rozgrywająca się na polu gospodarczym oraz politycznym, w czasie wojny jest to walka orężna przy pomocy środków materjalnych. W walce tej istnieją zawsze zwycięzcy i zwyciężeni. Wygrywa walkę i zwycięża to państwo, które jest silniejsze. Przeto cel państwa w tem oświetleniu wyraża się jasno. Państwo musi być silne.

Siła państwa jednak zależy od różnych czynników i jako taka nie może być określana wyłącznie przez geografję. Geografja ma wszakże właściwy sobie sposób patrzenia na rzeczy. Jako nauka o związkach człowieka z ziemią, może wysunąć w nawiązaniu do wyżej podanego celu państwa postulat inny. Państwo jest wtedy silne, jeżeli doprowadzi na swem terytorjum do maksymalnego wyzyskania ziemi przez człowieka. Tedy spełnienie tego celu, jakim jest siła państwa, uzależnia się, i słusznie, od momentu, który posiada wszelkie cechy momentu geograficznego. [...]

Znaczenie państwowo-wychowawcze geografji pod względem intelektualnym.

Geografja wychowuje państwowo tak pod względem intelektualnym, jak i uczuciowym. Geografja, wprowadzając ucznia w najważniejsze zagadnienia państwowe, spełnia pierwszorzędną rolę wychowawczo-państwową pod względem intelektualnym. Czyni to w sposób teoretyczny. Lecz tak samo postępują inne przedmioty, które wprowadzają ucznia w rozważania na temat najważniejszych zagadnień państwowych, ale nie uczą go czynnego ustosunkowania się do tych zagadnień. To przyjdzie dopiero w późniejszym życiu obywatelskiem. Narazie zwraca się uczniowi uwagę na najważniejsze zjawiska życia społecznego i państwowego, każąc mu się w nie wmyślać i je rozumieć. I tu przypada geografji — jak wykażemy — rola pierwszorzędną.

- a) Geografja, jako nauka o substancjach, rozmieszczonych na przestrzeni państwowej, daje konkretne wiadomości o geograficznych składnikach państwa. Przecież żaden inny przedmiot tego nie czyni. [...]

Przy omawianiu struktury państwa jest sposobność zapoznać uczniów z przyrodzonym uzasadnieniem istnienia i rozwoju państwa. Tylko przez geografję uczeń nabiera zdania o wartościach geograficzno-gospodarczych poszczególnych krain, z których się państwo składa. a przez to zyskuje pogląd na państwo, jako na pewną całość polityczno-geograficzną. Tu znowu geografja dotyka dwóch najważniejszych z punktu widzenia wychowania państwowego dziedzin, t. j. dziedziny gospodarczej i demograficznej. Nie ulega wątpliwości, że tylko geografja wprowadza ucznia w całokształt stosunków gospodarczych i demograficznych państwa. Czyni to, wychodząc od ziemi przy pomocy metod możliwie ścisłych, a równocześnie dostępnych. Komu choć w części są znane metody graficznego ujmowania przez geografję stosunków gospodarczych i demograficznych, ten nie będzie mógł powątpiewać, jak wielkie znaczenie wychowawczo-państwowe posiada geografja.

A cóż powiedzieć o tem, że geografia uczy orientować, czytać i rozumieć mapę, że przez to przygotowuje przyszłego żołnierza polskiego do jego zadań wojennych? Na elementach geografji opiera się także poniekąd ruch skautowy i przygotowawczo-wojskowy.

- b) Jako nauka o związkach zjawisk, które zachodzą na pewnej przestrzeni geograficznej i w pewnym środowisku jest geografia wyłącznie powołana do tego, ażeby wyjaśnić stosunek człowieka do ziemi, a tem samem państwa, jako gromady ludzkiej zorganizowanej do podłoża. Wnioski, a nawet poniekąd prawa jakie w tej dziedzinie geografia przynieść może, mają wielkie znaczenie dla wychowania państwowego. W geografji może być wyjaśnione, jaki jest stopień wyzyskania ziemi i jej skarbów przez człowieka i w jakim kierunku idzie rozwój gospodarczy państwa. Geografia rzuca uczniom pewne wskazania: poznaj i użytkuj jak najlepiej drogi wodne i powietrzne, staraj się zrozumieć regiony geograficzne, ale nie żądaj od nich więcej, niż ci dać mogą. Zrozumienie związków społeczności z ziemią jest kapitałem, którym rozporządzać będzie przyszły obywatel państwa, kiedy już weźmie czynny udział w życiu państwowem.
- c) Konkretnie wiadomości o państwie, które podaje geografia, nie są jeszcze wszystkim. Geografia uczy bowiem w sposób analogiczny, jak o własnem państwie, o krajach i państwach innych. Znajomość tychże państw pozwala porównywać je z państwem własnem. Dopiero przez porównanie stanowisko własnego państwa może być we właściwy sposób ocenione. Tak np. Polska zupełnie inaczej uczniowi się przedstawi na tle państw Europy, niż gdyby była traktowana w pewnem odosobnieniu. W porównaniu z pięciu mocarstwami światowemi pod niejednym względem traci, ale w porównaniu z resztą państw europejskich zyskuje. Wyjaśnia się na tej drodze jej stanowisko, jako państwa mającego w najbliższej przyszłości wszelkie szanse do stania się mocarstwem. Potrzeba rozwoju Polski w kierunku mocarstwowym może być uzasadniona już na lekcjach geografji. [...]

Uczuciowe pierwiastki w nauczaniu geografji.

Powszechnie znaną jest rzeczą, iż geografia budzi umiłowanie ziemi ojczystej. Jeżeli owa ziemia ojczysta jest identyczna z państwem, wówczas geografia budzi przywiązanie do państwa. Geografia buduje tu na przywiązaniu człowieka do otoczenia, t. j. do rzeczy, ludzi i zjawisk, które człowiek wokoło siebie na pewnej przestrzeni przez dłuższy czas spotyka. Poczyna się budzić owo przywiązanie już w wieku dziecięcym i jest niekiedy tak silne, że w razie opuszczenia miejsca pobytu, w którym dziecko dłuższy czas przebywało, wyraża się w tęsknotę. Ale tęsknota za ojczyzną

pożera niekiedy i starszych, jak tego przykłady mamy na naszych emigrantach, bez względu na to, w jakim przebywają kraju.

Z dziecięcego przywiązania do pewnej miejscowości lub okolicy rodzi się w wieku późniejszym przywiązanie, a nawet miłość całego kraju. I tu właśnie zaczyna się ważna rola geografji w szkole. Geograf ja, ucząc dzieci orientacji w najbliższej okolicy, analizując otoczenie dziecka ma sposobność podkreślenia, w czym leży piękno i warłość konkretna tego kawałka ziemi. Z horyzontu ojczystego przenosi dziecko do krainy geograficznej, w której ten horyzont się znajduje, a potem odmalowuje w sposób podobny całą ziemię ojczystą. I znowu, podkreślam to z naciskiem, nie istnieje żaden inny przedmiot, któryby mógł wyręczyć w tern geografję.

[S. Pawłowski, *Wychowanie państwowe w nauczaniu geografji*, „Oświata i wychowanie”, r. 1, z. 1, 1932, s. 25-32]